

Volgens mijn geboorteakte ben ik op 8 september 1946 geboren in Ziegenhain in Duitsland. Het is de verkeerde datum, de verkeerde stad, het verkeerde land. Ik had er jaren voor nodig om te begrijpen waarom mijn vader deze verzinsels bedacht. Waarom mijn moeder elk jaar op 17 maart mijn kamer binnenkwam, me kuste en fluisterde: ‘Gefeliciteerd met je verjaardag.’

Ik probeer al mijn hele leven een coherent verhaal te maken van de fragmenten van mijn familiegeschiedenis. Ik ben een kind van overlevenden van de Holocaust. Dat betekent per definitie dat het een tragisch, gecompliceerd verhaal is. Mijn jeugd was gevuld met stiltes die zo nu en dan werden onderbroken voor schokkende onthullingen. Ik begreep dat er afgezien van het geheim van mijn gefingeerde verjaardag veel was wat ik niet wist. Mijn ouders spraken niet graag over het verleden en ik leerde moeilijke onderwerpen te vermijden.

Toen ik me – ik was begin veertig – voorbereidde om een lezing te geven in een plaatselijke synagoge, besloot ik dat dit een goede gelegenheid was om een aantal lege plekken

in onze familiegeschiedenis op te vullen. Ik ging met mijn moeder in de roze keuken zitten van haar rijtjeshuis uit de jaren vijftig, in een voorstad waar ook veel andere huizen werden bewoond door families van overlevenden van de Holocaust. We zaten aan haar nepmarmere gelamineerde keukentafel en ik zag de stapeltjes keurig uitgeknipte kortingsbonnen klaarliggen voor haar volgende boodschappenronde. In het kastje eronder lag een enorme voorraad meel en ontbijtgranen, allemaal – met korting – gekocht om een ramp te overleven.

Ik begon met een paar vragen over mijn vader en zijn oorlogservaringen. Hij was een enigma geweest, een ongrijpbare man om wie alle gesprekken heen dansten, zelfs in mijn eigen hoofd. Mijn moeder nam een slokje van haar geliefde oploskoffie en vertelde nonchalant dat mijn vader in het getto had gewoond met zijn vrouw en dochter. Ze waren allebei door de nazi's vermoord terwijl hij dwangarbeid verrichtte. Ik was verbijsterd en riep uit: 'Wat? Hij had een vrouw en een dochter? Waarom heb je me dat nooit verteld? Hoe is het mogelijk dat je daar nu pas mee komt?'

Ik was in mijn jeugd omringd door geesten; familieleden over wie zelden werd gesproken, verhalen die niemand wilde vertellen. Nu was er een nieuwe geest waarvan ik geen weet had gehad: mijn eigen zus. Ik drong bij mijn moeder aan op meer informatie, maar ze zei dat het gesprek was afgelopen. *Genug shoy'n*. Het is mooi geweest. Ik weet niet eens hoeveel ze wist over zijn gezin. Ik vermoedde dat zij en mijn vader niet veel over het verleden hadden gesproken, zelfs niet met elkaar. Ze keken alleen vooruit.

Verdwaasd verliet ik het huis van mijn moeder.

Ik wist het nog niet, maar dat was het begin van een zoektocht die bepalend zou zijn voor de volgende fase van mijn leven.

Ik was vastberaden om meer te weten te komen en speurde databases over de Holocaust af op zoek naar gegevens over de geboorte of de dood van mijn zus. Het leverde niets op. Ik huurde Oekraïense detectives in. Ik nam een agent van de FBI in de arm om foto's te analyseren. Al mijn speurwerk leidde tot niets. Ik sprak met iedereen die ik maar kon bedenken om uit te vinden wat ze wisten, maar ik kreeg steeds hetzelfde antwoord: 'Er zijn zoveel mensen vermoord, zoveel baby's... hoe kunnen we ons al hun namen herinneren?'

Ik wilde niet al hun namen. Ik wilde de naam van mijn zus.

Over mijn naaste verwante die tijdens de Holocaust was vermoord, mijn halfzus, wist ik niets. Ik wist niet hoe ze heette, had geen foto. Er was niemand die zich haar herinnerde. Ze was een kind, een van de minstens zes miljoen joden – waaronder bijna anderhalf miljoen kinderen – die tijdens de Holocaust zijn vermoord, en er was geen enkele manier om te herdenken dat ze had bestaan.

Hoe herdenk je iemand die geen enkel spoor heeft nagelaten?

Mijn zoektocht bracht me naar plaatsen die me hielpen begrijpen hoe en waarom de Holocaust tot generaties lang na de bevrijding bleef nagalmen. Het was in wesen een zoektocht die me naar plaatsen in mezelf bracht, die me angst inboezemden.

Er wordt weleens gezegd dat joden geen belangstelling

hebben voor de geschiedenis, dat ze zich meer bekommeren om herinnering dan om geschiedenis. Het Hebreeuws heeft merkwaardig genoeg geen woord dat exact overeenkomt met geschiedenis. *Zikaron* en *zakhor*, de woorden die meestal worden gebruikt, laten zich vertalen als ‘herinnering’. Het woord voor geschiedenis in het Ivriet, de moderne versie van Hebreeuws, is ontleend aan het Engelse woord *history*, dat is ontleend aan het Griekse *historia*. Herinneringen zijn persoonlijk en hebben te maken met verhalen en specifieke ervaringen. Geschiedenis is het einde van iets. Herinneringen zijn het begin van iets.

‘Joden hebben zes zintuigen. Gevoel, smaak, gezicht, reuk, gehoor... geheugen.’ Zo vatte mijn zoon Jonathan het samen in zijn in 2002 verschenen roman *Alles is verlicht*. ‘Bij een speldenprik denkt de jood onmiddellijk aan andere speldenprikken... Ziet een jood een speld, dan vraagt hij niet slechts: *hoe voelt dit*, maar ook *hoe herinnert dit?*’

Het lijkt misschien een abstractie om het kruispunt van geschiedenis en geheugen te analyseren, een zuiver taalkundige kwestie, maar voor mij is het onderscheid heel werkelijk. Ik heb een groot deel van mijn leven besteed aan het opgraven van herinneringen die me ontglipten.

Op de schoorsteenmantel in mijn woonkamer staat een zorgvuldig samengesteld stilleven van glazen potjes. Een willekeurige bezoeker zou kunnen denken dat ik een altaar heb ingericht voor modder en puin. Helemaal ongelijk zouden ze niet hebben. Elk potje is zorgvuldig gelabeld, en bevat aarde uit mijn moeders sjtetl in Kolki in Oekraïne; zandsteen van de reusachtige rotsformatie

Uluru in Centraal-Australië; brokstukken van de Berlijnse Muur; resten uit het getto van Warschau. Toen ik ooit tijdens een reis naar het Turkse Sardis zag dat een gedeelte van het marmermozaïek op de vloer loszat, liet ik stiekem een stukje tegel in mijn handtas glijden toen mijn man niet keek. Hoewel hij me regelmatig waarschuwt dat ik geen relieken mag stelen – laat staan er de grens mee oversteken – weet mijn echtgenoot, Bert, dat het zinloos is om gehoorzaamheid van me te verwachten. Ik ben een agressieve verzamelaar, een vrouw met een missie, die altijd en overal stukjes persoonlijke geschiedenis in afsluitbare plastic zakjes laat verdwijnen.

Mijn hele huis is gevuld met herinneringen. De eenentwintig potjes in mijn woonkamer maken deel uit van een verzameling die zich uitstrekt tot in mijn keuken, waar nog eens bijna veertig potjes staan uitgesteld op de vensterbank.

Die obsessie is een familietrekje. Misschien is het genetisch bepaald. Het klinkt onwaarschijnlijk, maar Joshua, de jongste van mijn drie zoons, won in 2006 het Amerikaanse geheugenkampioenschap. Hij schreef er een boek over, *Het geheugenpaleis*. Mijn oudste zoon Frank, een schrijver en historicus, nam niet lang geleden in Kiev in Oekraïne, het land van onze voorouders, deel aan een panel over het thema ‘Kan ons geheugen ons behoeden voor de geschiedenis? Kan de geschiedenis ons behoeden voor ons geheugen?’ En mijn middelste zoon Jonathan wist de brandveiligheidsadviseurs die in de late jaren negentig voor een routine-inspectie zijn kamer in Princeton bezochten, de woorden ‘holy shit!’ te ontlokken toen ze, naast de gebruikelijke brandgevaren zoals

een kluwen elektriciteitssnoeren en geïmproviseerde verlichting, ook een verzameling zakjes aantreffen, in rijen aan de muur bevestigd. Zijn manier om herinneringen op te slaan.

Zelfs begraven in een potje zijn herinneringen tastbaar en voortdurend aan verandering onderhevig. Herinneringen zijn niet statisch; ze veranderen in de loop van de tijd. Soms stemmen ze nog nauwelijks overeen met wat er werkelijk is gebeurd.

Toch voel ik de verantwoordelijkheid om het verleden in leven te houden.

‘Hoe moet ik ooit weten wie die mensen zijn?’ vroeg Sadies, mijn oudste kleinkind, me op een dag toen we in mijn kantoor aan huis zaten, dat uitpuilt van de foto’s, documenten en landkaarten, waarvan een deel keurig is gerangschikt in gelabelde dozen en een ander gedeelte lukraak op stapels ligt.

Haar vraag laat me niet los. Ik heb niet de moeite genomen om de mensen op die foto’s te benoemen, omdat ik weet wie ze zijn. Interessant genoeg nam mijn moeder wel de moeite om al haar foto’s te labelen en te categoriseren. Niet alleen de oude, maar ook die van haar kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen.

Ik kreeg door Sadies vraag de behoefte om al mijn andere verplichtingen opzij te schuiven en me te wijden aan mijn rommelige archief. Die volgestouwde dozen bevatten het leeuwendeel van wat er bekend is over het verleden van mijn familie. Die foto’s zijn alles wat nog over is van lang geleden overleden familieleden, die geen directe nakomelingen hadden om hun verhalen te vertellen of zelfs maar de gedachte aan hun namen levend te houden. Het zijn

niet alleen foto's van mensen die zijn vermoord tijdens de Holocaust, maar ook van familieleden in Amerika. Zoals dat kiekje van mijn jonge neefje Mark, wiens grootouders en ouders mijn ouders en mij in huis namen toen we in 1949 in Washington, D.C. aankwamen, nadat we bijna drie jaar hadden doorgebracht in een kamp voor ontheemden in Duitsland. Mark, een enig kind en enig kleinkind, overleed als vierjarige na een doodgewone tonsillectomie, niet lang nadat die foto was genomen. Dat was enkele maanden voordat wij naar de VS kwamen. Toen we de ontberingen van het kamp en de verschrikkingen van de oorlog achter ons hadden gelaten, belandden we in de emotionele napsleep van deze huiselijke tragedie. Nu ook zijn ouders zijn overleden, is het mijn taak om de nagedachtenis van dit in de knop gebroken jochie in leven te houden.

Je zou mij op het eerste gezicht aanzien voor een gelukkige vrouw met een vlotte glimlach. Dat beeld klopt, maar mijn levensvreugde wordt getemperd door schaduwen uit het verleden. In de donkere krochten van mijn brein verblijven geesten die me zijn komen opzoeken vanuit de sjtets in Oekraïne waar ooit mijn familie woonde en waar veel van mijn familieleden zijn gestorven. De details die deze beelden verlevendigen, zijn deels verzonnen, omdat ik ben opgegroeid in een gezin met herinneringen die te vreselijk waren om in woorden te vatten.

Mijn ouders, Ethel Bronstein en Louis Safran, waren de enige leden van hun hele familie die de Holocaust hebben overleefd. Mijn moeder is de hele oorlog lang op de vlucht geweest. Ik weet niet hoe mijn vader het heeft gered, al weten we dat hij in elk geval enige tijd onderge-

doken zat bij een familie. Hun ouders, broers en zussen, neven en nichten, ooms en tantes zijn allemaal vermoord. Ik kan het populaire eufemisme ‘omgekomen’ niet over mijn lippen krijgen.

Kinderen kunnen voor hun ouders muren afbreken en deuren openen. Jonathan deed dat voor mij met zijn debuutroman, die was gebaseerd op een reis naar Europa voorafgaand aan zijn laatste studiejaar. Hij zocht een onderwerp voor zijn afstudeerscriptie en ik adviseerde hem

de Oekraïense sjtetl Trochenbrod te bezoeken. Ik dacht dat mijn vader daarvandaan kwam. Toen Jonathan in de zomer van 1998 naar Europa vertrok, gaf ik hem veertig exemplaren mee van een vergeelde zwart-witfoto van vier mensen: mijn vader, een oudere man en twee vrouwen. Dat waren de mensen van wie mijn moeder dacht dat ze mijn vader tijdens een gedeelte van de oorlog hadden laten onderduiken. We hoopten dat Jonathan het gezin zou vinden dat mijn vader in huis had genomen.

Jonathan vond niets. Omdat hij geen feiten boven tafel had gekregen, besteedde hij de rest van die zomer aan een fictieboek dat losjes was gebaseerd op de luttele details die we kenden over onze familiegeschiedenis. Die roman opende deuren die me hielpen om een groot deel van de lacunes in mijn herinneringen op te vullen, doordat fictie op mysterieuze wijze feiten genereerde.

In Jonathans boek zoekt de zelfverkleerde held, die ook Jonathan Safran Foer heet, een zekere Augustine, die vermoedelijk de grootvader van de fictieve Jonathan heeft laten onderduiken. Het is fictie, gestapeld op mogelijke feiten, gestapeld op meer fictie. Het is een duizelingwekkende, speelse Rubiks kubus van een boek dat onze familiegeschiedenis op zijn kop zet en zelfs mij enigszins in verwarring bracht. Zeker, het is fictie, maar Jonathan had onbedoeld een blootliggende zenuw geraakt. De diep begraven herinneringen van mijn familie en hun neiging om te zwijgen hadden tragische gevolgen. Jonathan beschreef een zelfmoord, de echo van een zelfmoord die zich daadwerkelijk heeft voltrokken in onze familie, zonder dat hij zich daarvan tijdens het schrijven bewust was.

Het boek en de verfilming ervan leidden tot nieuwe belangstelling voor de sjetls van onze familie en openden deuren voor nieuwe informatie uit allerlei bronnen. Mijn obsessie nam navenant toe. Ik zocht op genealogische websites en vond nieuwe aanwijzingen tijdens reizen naar Brazilië en Israël.

Maar ik wist dat ik nooit alles zou kunnen ontdekken als ik op afstand bleef. In 2009 vloog ik, net als het personage in Jonathans boek gewapend met landkaarten en foto's, in een toestel van Lufthansa naar Oekraïne. Ik had uiteraard een voorraadje afsluitbare plastic zakjes bij me.

Ik ging op reis om de familie te vinden die mijn vader tijdens de oorlog had laten onderduiken, en om te zien wat ik kon ontdekken over de zus die ik nooit had gekend. Ik wilde de sjetel zoeken die volgens alle bronnen niet meer bestond. Ik wilde meer te weten komen over mijn vader. Ik wilde meer weten over mijn zus. Ik wilde mijn voorouders duidelijk maken dat ik hen niet ben vergeten. Dat we er nog altijd zijn.